

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Két helynév-magyarázat

I. Vaska

A Mezeny folyó legfontosabb bal parti mellékfolyóját oroszul is, zürjénül is *Vaskának* hívják. Tudomásunk szerint ezt a víznevet még nem sikerült megfejteni. Igaz, hogy egyes zürjén szótárok a komi szót az orosz *Vaskára*¹ vezetik vissza, de az orosz név etimológiája tisztázatlan. M. VASMER orosz etimológiai szótárában nem szerepel a *Vaska* folyónév.

Ebben a kis tanulmányban megkíséreljük felvázolni a szóban forgó név megfejtésének lehetséges útjait.

Elképzeléseink kiindulópontja az a feltevés, hogy a *Vaska* folyónév *-ka* eleme orosz eredetű szóképző formáns. Ennek a feltevésnek az alapja először is az, hogy a *ka* helynévképző északorosz területen ismeretlen, másodsor az, hogy a *ka* képző igen gyakori a tiszta orosz folyónevekben, különösen a kisebb folyók neveiben (vö. *Bobrovka*, *Kamenka*, *Szeverka* stb.). A *Vaska* igen számottevő folyó ugyan, a Mezenyhez azonban mégsem mérhető. Ezért a *ka* képző ottlétét a *Vaska* névben nem tekinthetjük valami, a szokásostól eltérő jelenségnek. Egyébként a történeti emlékek arról tanúskodnak, hogy a *ka* képző valaha igen jelentékeny folyók nevében is előfordult: vö. pl. a XVII. sz.-i anyagban a *Belaja Volozska* folyónevet, (amely a Kama legnagyobb mellékfolyójának a Belajának a korábbi neve volt).² Természetesen megengedhető az a feltevés, hogy a *ka* a *Vaska*, *Vjatka*, *Letka* folyónevekben szubsztrátumos toponím tövek részeleme, vagyis hogy az említett folyónevek tiszta toponím tövek, de azért ez sokkal kevésbé valószínű dolog, mint a *Vaska*, *Vjatka*, *Letka* nevek két elemre való bontása, amelyek közül a *Vas*, *Vjat*, *Let* szubsztrátumos toponím tövek, a *ka* pedig orosz képző formáns, amely a régiségben minden bizonytalansággal nagyobb folyók nevében is előfordult, ha azok még jelentékenyebb folyók mellékvizei voltak.

Az orosz *ka* formáns előtt egyaránt lehetséges mind a *vazs*, mind a *vas* szubsztrátumos toponím tő, de minthogy a *vas* tőnek sem az északorosz területek helynévanyagában, sem a zürjénben nincs valamennyire is elfogadható megfelelője, a *vazs* tőnek viszont annál inkább van, a továbbiakban a *vazs* toponím tőből indulunk ki.

I. Az orosz *Vaska* a zürjén *vaš* 'öreg' szóra megy vissza, amely az orosz eredetű *ka* képző előtt *vaš* alakot vett fel. Ennek megfelelően a folyónév értelmezése öreg (folyó). Ezt az etimológiát támogatná egy *Важзорп* nevű falu létezése (zürijénül 'rég ház') a *Vaska* folyó felső folyása mentén, csak hogy ez a magyarázat jelentéstani motiváltsága tekintetében kétes. 'Öreg (folyó)nak a

¹ Vö. pl. FOKOS-FUCHS, Syrjänisches Wörterbuch, II. Budapest, 1959.

² Книга Большому Чертежу, М.—Л., 1950, 138.

старица -t vagy a курья -t lehetne nevezni, nem pedig egy nagy mellékfolyót.³

2. A *Vaska* folyónév egy kikövetkeztetett zürjén tájnyelvi *važ*-ra megy vissza (vö. a mai zürjén *vož* szót: 'folyó felső folyásának mellékfolyója; folyó forrása'), vagy egy ismeretlen (finnugor [?]) eredetű szubsztrátumos forrása. A *важ* bármelyik esetben az orosz *ка* képző előtt vált *vaš*-sá. A *vož* elem egészen közönséges a mai zürjén víznév-rendszerben (vö. pl. *košvož* 'kiszáradt mellékfolyó', *vojvož* 'északi mellékfolyó'), a *важ* elem viszont igen jellemző a novgorodi Zavolocsje délkeleti részének toponimiájára, amely rész a permi népek és mindenekelőtt a zürjének területével függ össze (vö. pl. *Keszvazs*, *Ratvazs*, *Szovazs*, *Uchvazs*). Annak ellenére, hogy ezeknek a neveknek a toponim töve permi alapon távolról sem mindig magyarázható megnyugtató módon, és nem permi eredetük nagyon is lehetséges, a *vož* ~ *važ* megfelelés szabályszerűsége mégsem vonható kétségbe. Ráadásul a Mezeny medencéjében vannak ilyen nyilvánvalóan zürjén eredetű víznevek, mint *Koszvazs* 'kiszáradt mellékfolyó' és *Ojvazs* 'északi mellékfolyó' (l. a zürj. *oj* 'észak' szót).⁴ Az is lehetséges, hogy a *važ* alak valaha megvolt a zürjén nyelvnek a permi terület északnyugati részére eső kihalt szélső nyelvjárásaiban.

Ha a *Vaska* folyónévnek ez az etimológiája helyes, akkor ennek a folyónak az eredeti neve egyszerűen mellékfolyót jelentett (*Важ). Ez az alak szabályszerűen változott meg az orosz nyelvi közegben: *Важ > *Важ-ка > *Ваука*. Az illető folyónév ilyen fejlődésének lehetőségét a következő tények igazolják: 1. az Onyega medencéjében van a *Vazsozero* tó, amelyből a *Vaska* (minden kétséget kizáró módon a *Важ-ка alakból) folyó ered; 2. A *Vaga* egyik mellékfolyóját, amely a felső folyáson ömlik bele, *Vaskának* hívják ami nyilvánvalóan annyit jelent, mint 'kis *Vaga*'; magától értődik, hogy a *Vaska* alak a *Vaga*-ból csak egy *Vazs-ka közbeiktatásával lehetséges.

A *Vaska* víznév (> ózürjén nyelvjárási vagy szubsztrátumos *Важ 'mellékfolyó, forrás') megfejtésének másik módja többet látszik ígérni, mint az első. Ebben az összefüggésben ugyanis a *Vazsgort* község neve közvetlenül összevethető az ősi *важ 'ház a mellékfolyó mellett') szóval. Emellett természetesen lehetséges az illető helynév népetimológiás alakulása a zürj. *важ* 'régí' szó hatására, amelyre azt követően kerülhetett sor, hogy a víznév eredeti jelentése elhomályosult a szó hangalakjának megváltozásával (*Важ > *Ваука*) és a megfelelő zürjén tájszó eltűnésével (illetőleg a szubsztrátum-nyelv kihalásával). Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy a *Vaska* és a *Vazsgort* között véletlen jellegű a hangzásbeli hasonlóság.

Fel lehet tehát tételezni eléggé valószínű formában, hogy a mai zürjén *Vaska* a megfelelő orosz szón keresztül egy *важ alakra megy vissza, amelynek jelentése 'mellékfolyó, forrás'. Az orosz közvetítésnek az oroszok és a zürjének tartós érintkezése az alapja a *Vaska* medencéjében, amely területet az oroszok a folyó alsó folyása mentén (*Keb* helységtől a torkolatig) már régen benépesít-

³ Az északorosz курья tájszó jelentése 'keskeny folyóból'. Vö. továbbá a старопече 'holtág' szót, amely helynévként is előfordul (Старопече — hattárrész az Archangelszki-terület Lesukon-i járásában). Érdekes a megfelelő földrajzi terminus — старуца 'holtág' összefüggése a старый 'öreg' szóval.

⁴ Elvben a Koszvozs > Koszvazs, Ojvozs > Ojvazs változás orosz talajon is végbe-mehetett, de nem az északorosz nyelvjárásban. Egyébként mindkét alakot lejegyezték a helyszíni gyűjtések során, és a két változat nem tekinthető kartografálási elírásnak.

tettek. Az a kérdés, hogy milyen forrásból származik a toponím *ванич*-tő: egy ózürjén nyelvjárási szóra megy-e vissza, vagy egy ismeretlen szubsztrátumos alakra, egyelőre nyitva marad.

2. Kerga

Az Archangelszki terület Felső-Tojmai járásában, amely nyugat felől a Komi ASzSzk-val határos, van néhány *Kerga* nevű helység, ilyenek: *Kérga* község az Alsó-Tojma partján, nem messze attól a helytől, ahol a folyó beleömlik az Északi Dvinába; *Kérga* község a Pinyega folyó bal partján Gorka község fölött; *Na Kérgach* erdős terület a Jorga folyó jobb partján, mintegy harminc kilométernyire egy nagyobb községhez, Cserevkoéhoz.

A szóban forgó név ismétlődése egy viszonylag nem nagy területen azt sugalmazza, hogy a **kerga* szó a kölcsönadó nyelvben valami fontosat jelentett, bizonyára valami földrajzi terminus volt. Fontos az a körülmény is, hogy az említett helységek egyikének a területén sincs *Kerga* nevű folyó, és ebből adódóan a *Kerga* név nincs kapcsolatban a helyi víznevekkel, hanem közvetlenül kapcsolódik névként a helységekhez. Az elmondottak alapján a *Kerga* helységnév teljes joggal összefüggésbe állítható a zürjén *kerka* 'ház, kunyhó' szóval. E feltevés mellett szólnak a következők: 1. az Archangelszki terület délkeleti részén permi eredetű helynévi elemek meglétére mutat számos egyéb tény (vö. pl. a *Kerasz* helységnévet a *Pinyega* felső folyása mentén, amely a zürjén *керөч* 'meredek part' szóra megy vissza); 2. a zürjénben a *kerka* szó egészen közönséges helynévi összetételekben (*Дзэлякерка* 'kis ház', *Ипаткерка* 'Ipat háza', *Шоркерка* 'ház a patak mellett').

A *kerka* > *kerga* változás valószínűleg már orosz talajon ment végbe: a *k*-nak *g*-vé való változása a megelőző zöngés *r* hatására következhetett be, vagy pedig az oroszban a zöngétlen zárhangok lehetséges asszimilációja: $k-k > k-g$ következtében.

MATVEJEV, A. K.